

УДК 94(477):323.3-057.87"1930"
DOI: 10.24919/2312-2595.1/43.184271

Олександр КОМАРНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 61, вул. Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна, індекс 32300 (kob-1974@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1012-3683>

Людмила КОМАРНИЦЬКА

викладач, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, 13, вул. Годованця, м. Кам'янець-Подільський, Україна, індекс 32300 (kob-1974@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6742-8314>

Бібліографічний опис статті: Комарницький, О., & Комарницька, Л. (2019). Опозиційність студентства педагогічних ЗВО щодо економічної політики радянської влади на селі (1930-ті рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 1/43, 152–164.* doi: 10.24919/2312-2595.1/43.184271.

**ОПОЗИЦІЙНІСТЬ СТУДЕНТСТВА ПЕДАГОГІЧНИХ
ЗВО ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА СЕЛІ (1930-ті рр.)**

Анотація. *Мета дослідження* – показати ставлення студентів педагогічних закладів освіти до політики більшовиків, яку вони проводили в українському селі у 1930-ті рр. *Щодо методології*, то у процесі написання статті було використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, метод порівняння, діалектичний) та спеціально-наукових методів історичного пізнання (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, проблемно-хронологічний). *Наукова новизна:* комплексно показано прояви опозиційності студентської молоді, яка не погоджувалася із високими темпами колективізації, політикою розкуркулення, гостро сприймала хлібозаготівлі, незадовільне

харчування тощо. **Висновки.** У 1930-ті рр. частина студентів педагогічних закладів освіти, майбутніх вчителів, які, за задумом влади, у найближчому майбутньому мали забезпечити ідеологічне виховання дітей і підлітків, почали відверто заявляти про помилки влади у більшовицькій політиці щодо сільського господарства. Вони вважали, що дії радянської влади призвели до занепаду і деградації сільського господарства, дуже низької зарплати колгоспників. Через це деякі студенти відмовлялися їхати у села, брати участь у кампаніях, зокрема, колективізації, хлібозаготівлі, політико-освітній роботі тощо. Що стосується колективізації, то студенти відверто заявляли, що насильницькі методи, які широко використовувала панівна влада, могли призвести до масового антибільшовицького селянського руху. Частина молоді стверджувала, що більшовикам не слід втручатися у справу колективізації та вести боротьбу з куркулями. Не сприйняли студенти плани влади щодо хлібозаготівлі, вважаючи їх непосильними для селян. Особливо опозиційні настрої студентства посилювалися у роки Голодомору 1932–1933 рр.

Ключові слова: студент; інститут; технікум; колективізація; хлібозаготівля; розкуркулення; голод.

Oleksandr KOMARNITSKYI

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the History of Ukraine Department, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, 61 Ohiienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, postal code 32300 (kob-1974@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1012-3683>

Liudmyla KOMARNITSKA

Lecturer, Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College, 13 Godovantsia Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, postal code 32300 (kob-1974@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6742-8314>

To cite this article: Komarnitskyi, O., & Komarnitska, L. (2019). Opozytsiynist studentstva pedahohichnykh ZVO shchodo ekonomichnoi polityky radianskoi vlady na seli (1930-ti rr.) [Opposition of students of Pedagogical Higher Education Establishments on economic policy of Soviet power in the rural (1930s) areas]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka.*

Seriia Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 1/43, 152–164. doi: 10.24919/2312-2595.1/43.184271 [in Ukrainian].

OPPOSITION OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS ON ECONOMIC POLICY OF SOVIET POWER IN THE RURAL (1930s) AREAS

Summary. *The purpose of the study is to show the attitude of students of pedagogical educational institutions towards the policy of the Bolsheviks in the Ukrainian village in the 1930's. On the **methodology**, in the process of writing the article, a complex of general scientific (analysis, synthesis, comparison method, dialectical) and special scientific methods of historical cognition (historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, problem-chronological) were used. **Scientific novelty:** the author gives a comprehensive coverage of the manifestations of the opposition of student youth, who did not agree with the high rate of collectivization, the policy of dispossession, acutely perceived grain procurement, poor nutrition, etc. **Conclusions.** In the 1930s a part of the students of pedagogical educational institutions, future teachers, who, according to the plan of the authorities, were supposed to provide the ideological education of children and adolescents in the near future, began to openly state the mistakes of the authorities in the Bolshevik policy on agriculture. They believed that the actions of the Soviet government led to the decline of agriculture and degradation, and the collective farmers received very low wages. Because of this, some students refused to go to villages, participate in campaigns, in particular, collectivization, grain procurement, political and educational work, etc. Regarding collectivization, the students openly stated that the violent methods widely used by the ruling power, could lead to a massive anti-Bolshevik peasant movement. Some of the young people believed that the Bolsheviks should not interfere in the cause of collectivization and fight against the kulaks. The students did not accept the plans of the authorities for grain procurements, considering them overwhelming for peasants. Particularly oppositional sentiments of students intensified during the Holodomor of 1932–1933.*

Keywords: *student; institute; technical school; collectivization; grain procurement; dispossession; famine.*

Постановка проблеми. Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. авторитарний радянський режим, який значною мірою сформувався у період непу, трансформувався в тоталітарний. Для його зміцнення важливо було, як зазначає С. Кульчицький, не тільки придушити прояви опозиційних настроїв чи прямі виступи проти державної влади, а й не допустити поширення інакомислення і навіть самої думки про опозицію владі в суспільстві (Кульчицький, 1996). Значною мірою це стосується студентської молоді педагогічних закладів освіти, опозиційність якої у цей період посилювалася.

Аналіз досліджень і публікацій. Ця проблема в історичній науці комплексно не вивчалася. Окремі її аспекти присутні у дослідженнях О. Рябченко (2012), В. Липинського (Липинский, 1991, с. 40), І. Мошик (2010), О. Єрмака, Г. Білик (2009).

Мета статті: показати ставлення студентів педагогічних закладів освіти до політики більшовиків, яку вони проводили в українському селі у 1930-ті рр.

Наукова новизна: комплексно показано прояви опозиційності студентської молоді, що не погоджувалася із високими темпами колективізації, політикою розкуркулення, гостро сприймала хлібозаготівлі, незадовільне харчування тощо.

Виклад основного матеріалу. Частина студентства не сприйняла більшовицької моделі суспільства і наприкінці 1920-х – у 1930-ті рр. посилюються його опозиційні настрої, спричинені незадовільним матеріальним становищем, а також змінами в ідеологічній площині. Серед студентства визрівало невдоволення економічною політикою радянської влади, зокрема, із взятими високими темпами колективізації, методами хлібозаготівлі тощо.

Молодь відверто заявляла про помилки влади у політиці щодо сільського господарства. Восени 1932 р. студент-комсомолец Київського ІСВ Потіщенко, оцінюючи політику партії, зазначав, що «ми зайшли в селі в тупик» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5567, арк. 22). Такої ж думки дотримувався і студент Харківського ІПО Котенко (Рябченко, 2012, с. 214). У тому ж році студент Київського ІПО Лубенський виступив із відвертою думкою, що «наші плани призвели до того, що сільське господарство занепало, деградувало» (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5567, арк. 14). 7 студентів Ржищівського педтехнікуму (Па-

пенко, Зайченко та ін.) у 1932 р. розповідали своїм товаришам, що сільське господарство деградувало, а ЦК КП(б)У припускався помилок (Глабець, 1932, с. 33–34). У 1932–1933 н.р. студент Ніжинського ІСВ Снігур констатував, що село перетворили «на колонію» (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 61). Окрім того, навесні 1933 р. студент Житомирського ІСВ Лендерман у розмові про роботу студентів у с. Барашівка на посівній кампанії сказав: «Це коні з вищою освітою». Студентки Мініна й Надозірна під час роботи у цьому селі констатували: «Ми копаємо землю руками, а дружини комскладу роз'їжджають військовими кіньми, яких можна використати тут» (ДАЖО, ф. п. 211, оп. 1, спр. 46, арк. 10). У березні 1930 р. студент Київського ІНО І. Кастерний зазначав, що колгоспники отримували дуже низьку зарплату («Таким студентам не місце», 1930, с. 3). Студентка Київського ІСВ Падюра відмовлялася брати участь у кампаніях в селі (Я., 1930, с. 4), а її колеги із Ржищівського педтехнікуму Будникова і Пінчукова – копати буряки у с. Демовщина (С. С., 1931, с. 2). У 1933 р. студенти, які повернулися із літніх канікул, у Хортицькому німецькому педтехнікумі поширювали «нездорову» інформацію: «колгоспи не зможуть посіяти свою землю», «коні в колгоспі всі здохли», «колгоспники не мають хліба» (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 326, арк. 39).

Серед частини студентів панували опозиційні настрої щодо проведення у селах колективізації. Так, у 1930 р. на партійних зборах Харківського ІНО присутні прийняли резолюцію, у якій зазначили, що під час колективізації «головокружіння від успіхів було у ЦК РКП(б) і у Сталіна. Вони натворили помилок, а тепер намагаються перекласти їх на первички [первинні парторганізації]» (Липинский, 1991, с. 40). Тоді ж студент цього вишу В. Іванов зауважував, що «матеріальної бази для колективізації не було і тепер нема... ЦК забув Ленінську тактику і стратегію до селянства» («Рішуча відсіч», 1930, с. 1). У листопаді 1931 р. студент Кам'янець-Подільського ІСВ М. Заремба у розмові висловлювався про те, що «у колгоспи втягували адміністративним порядком, а не на добровільних засадах» (ДАХО(б), ф. р. 302, оп. 1, спр. 934, арк. 75–77). Студент Первомайського педтехнікуму М. Доніш, оцінюючи колективізацію, висловив побоювання, що «коли буде такий нажим [комуністів] на село, то недовго буде

існувати радянська влада» (Мельничук, 1931, с. 27). Студент Кам'янець-Подільського педінституту Бламар пояснював своїм товаришам, що «успіхи колективізації повстали внаслідок «гайки» з боку держави» (ДАХО(б), ф. р. 302, оп. 1, спр. 1585, арк. 48). Подібні настрої поширювалися і серед молоді Херсонського ІНО (ДАХО(а), ф. р. 469, оп. 1, спр. 12, арк. 36), Житомирського (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 104–105; ДАЖО, ф. п. 211, оп. 1, спр. 46, арк. 10), Київського (Дергач, Жук, Захарченко та ін., 2001, с. 65–66) та Черкаського ІСВ (Хвиля, 1931, с. 24).

Частина студентів негативно поставилися до політики розкуркулення селян. Так, у Вінницькому ІСВ у грудні 1933 р. Сергєєвський, виступаючи перед групою студентів, заявив, що класової боротьби на селі немає, і партії не слід втручатися у справу колективізації та вести боротьбу з куркулем (Тучинський, 2007, с. 298). Студентка Ніжинського ІСВ Гончарова, використавши слова «троцькістів», звинуватила владу у тому, що «ми зараз порвали спілку з середняком, послали його в Сибір» (Кондрашов, 1998, с. 13). У 1935 р. студент Луганського педінституту Грюкач «не бачив різниці між колгоспником і куркулем» (Свириденко, 1935, с. 3). Студент Глухівського педінституту Баштовий пропагував «куркульську» теорію про те, що «за капіталізму наймити і бідняки, в своїй більшості, мають змогу, як-то кажуть, вибитися в люди і стати заможними» (Мошик, 2010, с. 304). Частина студентів Волинського ІНО «роздувала звістки з села і настроювали на те, що партія робить зараз поворот». Крім того, студенти Уманський, Стаценко, Жолтовський поширювали чутки про «бабські бунти» у селах, які мали стати наслідком політики розкуркулення (ДАЖО, ф. п. 211, оп. 1, спр. 30, арк. 10).

Не сприйняли студенти плани влади щодо хлібозаготівлі, вважаючи їх непосильними для селян. Восени 1931 р. студент Вінницького ІСВ Струтинський заявив, що хлібозаготівельні плани в колгоспах нереальні. Зі свого боку, Сучак констатував, що плани хлібозаготівель непосильні і призведуть до занепаду тваринництва. Павлюк інформував, що міліція і представники влади забирали хліб поголовно у всіх незаможників (ДАВО, ф. п. 292, оп. 1, спр. 7, арк. 12). Про нереальність виконання плану хлібозаготівлі говорив і студент Харківського ІПО Котенко (Рябченко, 2012, с. 214). Студент III курсу Чернігівського ІСВ Бабич у

липіні 1933 р. заявляв про «ненормальність хлібозаготовки на Україні, як наслідок того, що відповідальні посади нібито займають переважно росіяни, а не українці» (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 198зв.). Низку фактів антирадянських настроїв («плани заготівель нереальні») у 1935 р. виявили серед студентів Кам'янець-Подільського педінституту (ДАХО(б), ф. р. 302, оп. 1, спр. 1631, арк. 96зв.). У лютому 1932 р. зі складу студентів Бердянського педтехнікуму відрахували Бахмацького та Лепка, які у с. Успенівка організували групу селян, що виступала проти хлібозаготівлі (Лиман & Константінова, 2008, с. 333). Позбавили права на освіту і студентку Полтавського педінституту І. Марченко, оскільки в її матері під час хлібозаготівлі знайшли закопаний хліб (Єрмак & Білик, 2009, с. 21).

Опозиційні настрої студентства посилилися у голодні 1932–1933 рр. Наприклад, у грудні 1932 р. студент Уманського ІСВ І. Мусидрай, звітуючи про свою роботу як уповноваженого райкому ЛКСМУ, зазначав, що «люди не мають, що їсти і помирають». Він свідчив і про те, що частина відповідальних працівників колгоспів дбали лише про своє благополуччя, а за своїх односельців турбувалися лише формально. Побачене змусило його зробити висновок, що «ми погналися за кількістю, не звертаючи увагу на якість колгоспного руху, внаслідок чого занепад сільського господарства ... Ми взяли непосильні темпи, а якщо ми взяли такі темпи, то треба було забезпечити їх відповідним керівництвом колгоспів». Це ж саме стосувалося і «25-тисячників, яким дуже важко переорієнтуватися від праці робітника до сільського господарства» (Дергач, Жук, Захарченко та ін., 2001, с. 63–64). Студент Бердянського ІСВ Панченко констатував, що радянська влада «весь хліб вивезла, а люди голодують» (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 73). Навесні 1933 р. студент Житомирського ІСВ Лашкул на вимогу подати звіт про педпрактику заявив: «Що я Вам напишу, про те, як селяни пухнуть з голоду на селі» (ДАЖО, ф. п. 211, оп. 1, спр. 71, арк. 101). У 1933 р. студент Ржищівського педтехнікуму Кармазин заявив, що «зараз на селі голод і що партія з колективізацією зайшла в глухий кут» (Скриженко, 1933, с. 39). В Уманському педтехнікумі студент ІІ курсу Чорний висловився, що «партійці не вміють працювати, вони кажуть, що хліб є, а на селі опухлі лежать... Коли б селяни

згуртувалися та зробили повстання, може було б краще». Цю думку поділяв і студент Васенко (Прилуцький, 2001, с. 232). Студент Київського ІПО Бурсов дивувався, що «на селі голодують, а говорять про успіхи п'ятирічки» (*Українське радянське суспільство*, 2012, с. 674).

Власне, складним було становище і самих студентів. Навесні 1933 р. студент Житомирського ІСВ Зайченко організував групу для переїзду в «хлібну» Донеччину. Деякі старшокурсники агітували першокурсників: «Ми ще помучимося трошки, нам залишилося недовго, а ви тут пропадете, скоріше кидайте» (ДАЖО, ф. п. 211, оп. 1, спр. 71, арк. 101). Студент Вінницького педінституту Білик намалював плакат із написом «Призрак ходить по Європі – призрак голоду» (ДАВО, ф. п. 136, оп. 6, спр. 493, арк. 2; ф. п. 292, оп. 1, спр. 25, арк. 20зв.). У Кам'янець-Подільському ІСВ поширювалися вислови, що «студентство пропаде, бо нема їжі», «це не їдальня, це вивіска» (ДАХО(б), ф. п. 4, оп. 1, спр. 35, арк. 13зв.). Студент II курсу хімічно-біологічного відділу Геренчук у розмові з товаришами говорив, що «в інституті дуже гарно прибрано, але студенти голодні ходять» (ДАХО(б), ф. р. 302, оп. 1, спр. 2216, арк. 83–83зв.). Із Бердичівського ІСВ у 1932 р. повідомляли, що серед студентів траплялися «занепадницькі» настрої: «Хліб нам не дають, ми пропадемо, будемо скоро лягати на вулиці, як коні... Треба спочатку забезпечити, а потім вимагати соцзмагання та ударництва» (ДАВО, ф. п. 136, оп. 6, спр. 20, арк. 76). Низку заяв зробили студенти Ніжинського ІСВ. Ось тільки деякі з них: «Люди мруть, гроби заказують у чергу і я вже в чергу записався» (Іваненко), «В Ніжині мруть і пухнуть, що скоро не вистачить дошок ховать» (Патрикей, Стрикун, Єременко), «Що це за будівництво соціалізму, коли люди помирають... Хіба будеш учитися, коли ти голодний» (Муха). Студенти Середюк і Масюк висловлювалися, що бригади, які відряджалися у села, «об'їдали селян». Водночас, вони запитували, «де подівається той хліб, що [ми] заготов[ляли]. Нам він щось не попадає. Все йде в провалля» (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 148, арк. 60–61).

Такі ж настрої поширювалися і в наступні роки, коли голодомор відступив. На початку 1935 р. серед студентства Кам'янець-Подільського педінституту поширювалося «багато балачок чого

нема хліба, багато різних хникань» (ДАХО(б), ф. п. 4, оп. 1, спр. 41, арк. 40зв.). Того ж року студент-комсомолец Ніжинського педінституту Яцура заявляв, що «українські селяни голодали і голодують, все забрала Росія». Подібні настрої були також у студентів Кошура, Куделі, Смерди, Майкова, Лушнікова (ЦДАГО України, ф. 7, оп. 1, спр. 1249, арк. 109). У 1937 р. серед молоді Житомирського педінституту велися «нездорові» розмови («нема хліба в магазинах»). Одним із таких підбурювачів був комсомолец Павліковський (ДАЖО, ф. п. 211, оп. 1, спр. 71, арк. 101).

Висновки. Так у 1930-ті рр. частина студентів педагогічних закладів освіти, майбутніх учителів, які, за задумом влади, у найближчому майбутньому мали забезпечити ідеологічне виховання дітей і підлітків, почали відверто заявляти про помилки влади у більшовицькій політиці щодо сільського господарства. Вони вважали, що дії радянської влади призвели до того, що сільське господарство занепало і деградувало, а колгоспники отримували дуже низьку зарплату. Через це деякі з них відмовлялися їхати у села, брати участь у кампаніях, зокрема, колективізації, хлібозаготівлі, політико-освітній роботі тощо. Що стосується колективізації, то студенти відверто заявляли, що насильницькі методи, які широко використовувала панівна влада, могли призвести до масового антибільшовицького селянського руху. Частина молоді вважала, що більшовикам не слід втручатися у справу колективізації та вести боротьбу з куркулями. Не сприйняли студенти плани влади щодо хлібозаготівлі, вважаючи їх непосильними для селян. Особливо опозиційні настрої студентства посилювалися у роки Голодомору 1932–1933 рр.

Джерела та література

- Глабець, М. (1932). Про Липника, «липову» дирекцію і гнилий дух. *Студент революції*, 27, 33–34.
- Дергач, В., Жук, П., Захарченко, В. та ін. (2001). *Жорна: Нариси. Спогади. Документи: про політичні репресії на Черкащині в період тоталітарного режиму* (Кн. 2). Черкаси.
- ДАВО – Державний архів Вінницької області.
- ДАЖО – Державний архів Житомирської області.
- ДАХО(а) – Державний архів Херсонської області.
- ДАХО(б) – Державний архів Хмельницької області.

- Єрмак, О., Білик, Г. (2009). Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка: з історії перших десятиліть діяльності. *Альманах Полтавського державного педагогічного університету «Рідний край»*, 2, 6–23. Полтава.
- Кондрашов, В. (1998, березень-квітень). «З корінням вирвати національно-контрреволюційні елементи з Н. П. І.» (Погром у Ніжинській вищій школі на початку 30-х років). *Сіверянський літопис: всеукр. наук. журн.*, 2 (20), 13–15. Чернігів.
- Кульчицький, С. (1996). *Комунізм в Україні: перше десятиліття (1919–1928)*. Київ.
- Лиман, І.І., & Константінова, В.М. (2008). *Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (192–1935 роки): матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету (Т. 3)*. Київ.
- Липинський, В.В. (1991). *Кто защитит студента? Студенческие организации Украины: история и современность*. Донецьк.
- Мельничук. (1931). Кубло куркульських синків. *Студент революції*, 4, 27.
- Мошик, І.В. (2010). Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті рр. ХХ ст. *Сіверщина в історії України*, 3, 302–306. Київ, Глухів.
- Прилуцький, В.І. (2001). *Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939 рр.)*. Київ.
- Рішуча відсіч правому опортунізму. (1930). *Студент революції*, 24, 1.
- Рябченко, О. (2012). *Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації*. Харків.
- С. С. (1931, 24 листопада). Вирвати з коренем. *За комуністичні кадри*, 6, с. 2. Ржищів.
- Свириденко. (1935, 6 листопада). Ворожі дії Грюкача. *За більшовицькі педкадри*, 16, с. 3. Луганськ.
- Скриженко, Ф. (1933). У Ржищеві потрібна перевірка. *Студент революції*, 7–8, 39.
- Таким студентам не місце в пролетарському ВИШі. (1930, 21 березня). *Кузня освіти*, 8, с. 3.
- Тучинський, В.А. (2007). Становлення і розвиток вищої та професійної освіти в місті Вінниці у 30-х рр. ХХ ст. *Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: матеріали ХХІ Вінницької наук. іст.-краєзнавч. конф.* (с. 297–300). Вінниця.
- Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя*. (2012). Київ.
- Хвиля, Б. (1931). «Мамо, до колективу не записуйтесь». *Студент революції*, 2, 24.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України.

Я. (1930, 20 грудня). Вовк в овечій шкурі. *Кузня освіти*, 5 (20), с. 4.

References

- Hlabets, M.** (1932). Pro Lypnyka, «lypovu» dyreksiuiu i hnylyi dukh [About Lipnik, the «linden» directorate and the rotten spirit]. *Student revoliutsii – Student of Revolution*, 27, 33–34 [in Ukrainian].
- Derhach, V., Zhuk, P., Zakharchenko, V., et al.** (2001). *Zhorna: Narysy. Spohady. Dokumenty: pro politychni represii na Cherkashchyni v period totalitarnoho rezhymu [Millstone: Essays. Memoirs. Documents: on political repression in Cherkasy region during the totalitarian regime]*. Cherkasy [in Ukrainian].
- DAVO – Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti – The State Archives of Vinnytsia Region [in Ukrainian].
- DAZhO – Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti – The State Archives of Zhytomyr Region [in Ukrainian].
- DAKhO(a) – Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti – The State Archives of Kherson Region [in Ukrainian].
- DAKhO(b) – Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti – The State Archives of Khmelnytskyi Region [in Ukrainian].
- Yermak, O., & Bilyk, H.** (2009). Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni V.H. Korolenka: z istorii pershykh desiatylyt diialnosti [Poltava State Pedagogical V.G. Korolenko University: from the history of the first decades of activity]. *Almanakh Poltavskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu «Ridnyi kraj» – «Native Land» Poltava State Pedagogical University almanac*, 2, 6–23. Poltava [in Ukrainian].
- Kondrashov, V.** (1998, March-April). «Z korinniam vyrvaty natsionalno-kontrevoliutsiini elementy z N. P. I.» (Pohrom u Nizhynskii vyshchii shkoli na pochatku 30-kh rokiv) [«Rooting out Nationally Counter-Revolutionary Elements from NPI» (Massacre in Nizhynska higher school at the beginning of the 30-th)]. *Siverianskyi litopys: vseukrainskyi naukovyi zhurnal – Siveriansky chronicle: All-Ukrainian scientific journal*, 2 (20), 13–15. Chernihiv [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, S.** (1996). *Komunizm v Ukraini: pershe desiatylittia (1919–1928) [Communism in Ukraine: the first decade (1919–1928)]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lyman, I.I., & Konstantinova, V.M.** (2008). Berdianski pedahohichni kursy ta pedahohichnyi tekhnikum (1920–1935 roky) [Berdiansk Ped-

- gogical Courses and Teachers College (1920–1935)]. *Materialy z istorii Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Proceedings from history of Berdyansk State Pedagogical University* (Vol. 3). Kyiv [in Ukrainian].
- Lipinskii, V.V.** (1991). *Kto zashchytit studenta? Studencheskie organizatscii Ukrainy: istoriia i sovremennost* [Who will protect the student? Student organizations of Ukraine: history and modernity]. Donetsk [in Russian].
- Melnychuk.** (1931). Kublo kurkulsykh synkiv [The dome of the kulak sons]. *Student revoliutsii – Student of Revolution*, 4, 27 [in Ukrainian].
- Moshyk, I.V.** (2010). Osoblyvosti ta problemy formuvannya studentskoho kontynhentu vuziv Chernihivshchyny u 30-ti rr. XX st. [The features and problems of formation of the student contingent of higher education institutions in Chernihiv region in the 1930s.] *Sivershchyna v istorii Ukrainy – Sivershchyna in the history of Ukraine*, 3, 302–306. Kyiv, Hlukhiv [in Ukrainian].
- Prylutskyi, V.I.** (2001). *Molod Ukrainy v umovakh formuvannya totalitarnoho ladu (1920–1939 rr.)* [The youth of Ukraine in the conditions of formation of a totalitarian system (1920–1939)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Rishucha vidsich pravomu oportunizmu [The decisive rebuff of right opportunism]. (1930). *Student revoliutsii – Student of Revolution*, 24, 1 [in Ukrainian].
- Riabchenko, O.** (2012). *Studenty radianskoi Ukrainy 1920–1930-kh rokiv: praktyky povsiakdennosti ta konflikty identyfikatsii* [Students of Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s: Daily Practices and Conflicts of Identification]. Kharkiv [in Ukrainian].
- S. S.** (1931, November 24). Vyrvaty z korenem [Tear out the root]. *Za komunistychni kadry – For Communist Staff*, 6, p. 2. Rzhyshev [in Ukrainian].
- Svyrydenko.** (1935, November 6). Vorozhi dii Hriukacha [Grukach hostile actions]. *Za bilshovytski pedkadry – For Bolshevik Staff*, 16, p. 3. Luhansk [in Ukrainian].
- Skryzhenko, F.** (1933). U Rzhyshevi potrebna perevirka [In Rzhyshev a check is needed]. *Student revoliutsii – Student of Revolution*, 7–8, 39 [in Ukrainian].
- Takym studentam ne mistse v proletarskomu VYShi [Such students have no place in the proletarian HEI]. (1930, March 21). *Kuznia osvity – Workshop for Education*, 8, p. 3 [in Ukrainian].
- Tuchynskyi, V.A.** (2007). Stanovlennia i rozvytok vyshchoi ta profesiinoi osvity v misti Vinnytsi u 30-kh rr. XX st. [Formation and development of higher and professional education in Vinnitsa in the 1930s]. *Vinnychchyna: mynule ta sohodennia. Kraieznavchi doslidzhennia: materialy XXI Vinnytskoi naukovoï istorychno-kraieznavchoï konferentsii – Vin-*

nychena: past and today. Regional studies: the XXI Vinnytsya scientific historical and regional conference proceedings (pp. 297–300). Vinnytsia [in Ukrainian].

Ukrainskeadianske suspilstvo 30-kh rr. XX st.: narysy povsiakdennoho zhyttia [Ukrainian Soviet Society of the 1930s: Essays in Everyday Life]. (2012). Kyiv [in Ukrainian].

Khvyliа, В. (1931). «Mamo, do kolektyvu ne zapysuite» [«Mom, don't sign up for the team»]. *Student revoliutsii – Student of Revolution*, 2, 24 [in Ukrainian].

TsDAVO Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine] [in Ukrainian].

TsDAHO Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archives of Public Unions of Ukraine] [in Ukrainian].

Ya. (1930, December 20). Vovk v ovechii shkuri [Wolf in sheep's clothing]. *Kuznia osvity – Workshop for Education*, 5 (20), p. 4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.08.2019